

III. Домашнє завдання.

1. Опрацювати текст §15 підручника (с. 147-151).
2. Написати від імені Романа Мстиславича розповідь про його життя та настанови для нащадків за зразком «Повчання» Володимира Мономаха.

Ігор КОЛЯДА,
канд. істор. наук, доцент,
Андрій РАДЧУК,
магістрант,

Інститут історичної освіти НПУ імені М.П. Драгоманова

Методика організації та проведення уроку — суду історії на тему: «ІВАН ГОНТА – ВІДВАЖНИЙ СОТНИК, ЩО БОРОВСЯ ЗА СВІЙ НАРОД, ЧИ БЕЗЖАЛІСНИЙ МЕСНИК ЗА ОСОБИСТІ КРИВДИ?» (Історія України, 9 клас)

Мета: з'ясувати історичне значення діяльності Івана Гонти, позитивні і негативні вчинки; навчити описувати діяльність видатних історичних діячів, давати ним об'єктивну оцінку, спираючись на власні знання та враховуючі зауваження товаришів, розвивати вміння аналізувати і критично ставитися до думок інших; виховувати повагу до героїчних постатей історії.

Тип уроку: урок закріплення знань та формування вмінь і навичок.

Вид заняття: урок — суд історії.

Навчально-методичне забезпечення:

Програма для середньої загальноосвітньої школи. — К., 2001.

Ресент О., Малій О. Історія України. 9 кл. — К., 2002
Турченко Ф., Мороко В. Історія України. 9 клас. — К., 2000.

Коляда І. Історія України. 9 клас. — К., 2000.

Коляда І., Криlach К., О. Дикаленко. Дидактичні матеріали з історії України. 9 клас. — К., 1998.

Коляда І., Грабовська В. Історія України. 9 клас. Зошит — конспект тем. — К., 1997.

Коляда І. Історія України. 9 клас. Навчально — методичний посібник для вчителів. — К., 2006.

Подобед А. Історія України. 9 клас. Плани — конспекти уроків. — Харків, 2004.

Підготовчий етап.

Цей урок потребує детальної підготовки, під

час якої вчитель розробляє організаційно-методичне забезпечення: схему роботи, пам'ятки учасникам судового слухання тощо.

На одному з попередніх занять учитель оголошує тему, дату його проведення, розподіляє ролі (суддя, прокурор, адвокат, свідки захисту, свідки обвинувачення, коло присяжних), видає інструктивні картки, надає список літератури (В. Антонович «Уманський сотник Іван Гонта». «Р. І. Б.» т. XIX, Львів, 1897. Г. Храбан. З історії гайдамаччини // Український історичний журнал. — 1968. № 6. — СС. 98-100. В. Антонович Матеріали для історії гайдамаччини // Киевская старина. — 1888. — Кн. 11. — СС. 307-325. Кейда Ф., Мишанич С. Гайдамаки та опришки — виразники національно — визвольних змагань українського народу. — Донецьк, 1995. — СС. 53—94. Д. Дорошенко. Нарис., т. II, Вид. друге «Дніпрова хвиля», Мюнхен, 1968. та ін.) для самостійної підготовки.

Хід уроку — суду історії.

I. Актуалізація опорних знань.

Вчитель: 240 років минуло з подій, які увійшли в історію під назвою «**Коліївщина**» як приклад героїчної боротьби українського народу за свої людські права. Сьогодні відбудеться незвичайний урок, а саме **урок — суд історії** на тему: «**Іван Гонта — відважний сотник, що боровся за свій народ, чи безжалісний**

месник за особисті кривди?» Але не вироком ми маємо винести козакові, а проаналізувати результати діяльності уманського сотника та з'ясувати його роль і місце в історії України.

II. Закріплення знань, формування вмінь і навичок.

Секретар суду:

Увага! Розпочинаємо судове засідання. Сьогодні на судовому засіданні суду історії слухається справа уманського сотника Івана Гонти, який народився у с. Розсішках поблизу м. Умані (тепер село Христинівського району Черкаської області). Був ктитором Воздвиженської церкви м. Володарки. Разом з дружиною він вносив значні пожертвування на храм, за що подружжя удостоїлося честі бути намальованим у цій церкві. Зображення І.Гонти і його дружини збереглися у цій церкві до сьогоднішнього дня. З 1757 р. перебував на службі у надвірній міліції графа Ф. Потоцького. Був призначений сотником надвірних козаків. Одружений, мав п'ятеро дітей: чотирьох доньок і одного сина. Під час Коліївщини, очолюючи загін надвірних козаків, мав боронити Умань. На чолі сотні був висланий уманським комендантом проти гайдамаків. Із гайдамацьким військом, яке очолював М. Залізняк, Гонта зустрівся біля с. Соколівки. Він погодився на переговори з ватажком повстанців, після чого із загоном надвірних козаків перейшов на бік повсталих. За участь у повстанні у липні 1768 у с. Сербях (нині Гонтівка) після нелюдського катування Івана Гонту стратили.

Суддя: Сотнику Івану Гонті судилося відіграти поруч із М.Залізником найпомітнішу роль в цілій трагедії гайдамацького повстання та стати постаттю, яка привертає до себе й досі пильну увагу як української, так і польської історіографії. Коли польські історики називають сотника зрадником*, то українські визнають його за героя національно-визвольної боротьби українського народу, мученика, який заплатив страшними муками за своє бажання звільнити рідний народ від поневолення. Тому на нашому суді історії ми маємо спробувати з'ясувати істину: хто ж цей сотник — підступний зрадник, авантюрист, чи герой-мученик, борець за свободу українського народу. До слухання справи запрошуються свідки сторони обвину-

вачення та сторони захисту. Для обвинувачувального слова запрошується прокурор.

Прокурор: Своїм становищем Іван Гонта мав би завдячувати своєму благодійнику графу Ф.Потоцькому, а також своїй Матері-Вітчизні — Речі Посполитій. За традицією, щорічно уманські надвірні козаки відправлялися у Христинопіль — резиденцію графа Ф.Потоцького, де демонстрували свій вишкіл перед магнатом. Під час одного з таких заходів цей підступний Іуда настільки сподобався графу, що став його довіреною особою. Як шляхтич, що перебував на дійсній службі, він мав би боронити довірений йому край, захищати шляхетські родини від свавілля розбійників. Він же став на шлях зради. За довіру, доброзичливе ставлення до нього, до його родини, бо у довічне володіння отримав від свого благодійника два села, він відповів злою невдячністю. Людина без віри, стійких переконань, моральних цінностей хіба може слугувати добрим прикладом для молодого покоління? Його руки закривавлено кров'ю невинних дітей, жінок, старих! Хіба може суд історії виправдати такого жорстокого зрадника? Щоб поважні присяжні не вважали нас голослівними, просимо заслухати наших свідків та їхні докази вини Івана Гонти перед історичною пам'яттю.

Свідки обвинувачення.

Свідок перший: Відомо, що Іван Гонта добре знав польську мову, вільно спілкувався та вмів писати по-польськи, що було характерно для шляхти, тому і привернув до себе увагу С.Потоцького. Так, дочка уманського губернатора Младановича у своїх нотатках, характеризуючи сотника Гонту, відзначала: *«був красивим, показним чоловіком і до того ж не лише розмовляв, а й добре писав по-польськи, а виховання його було таке, що і тепер можна було його вважати за шляхтича»*. Зарекомендувавши себе вірним слугою в магната, сотник І.Гонта вдало користувався підтримкою С.Потоцького, який не раз відмовлявся його покарати за вчинки, що неодноразово траплялися з сотником і не личили шляхтичу. Так, син уманського губернатора Павло Младанович зазначав, що *«Гонті щастило у всіх його заходах»*.

Свідок другий: Уманський сотник зраджує своєму панові у важливий момент перед обороною міста. Виїхавши ніби на боротьбу із Залізником, він без жодних стримань братається з гайдамаками, так наче виїхав їх зустрічати. Польська шляхта, яка спостерігала з валів фортеці братання надвірних козаків з повстан-

*Тут маються на увазі оціночні судження, притаманні польській історіографії кінця XVIII — першої половини XX ст. В сучасних дослідженнях польських істориків подібна термінологія не вживається (**Ред.**)

цями М. Залізняка, змушена була визнати, що обидва керівники повсталих зустрілися як давні знайомі.

Свідок третій: Іван Гонта виступає як підбурювач вірних полковнику Обуху козаків, адже саме за його наказом козаки вирішили об'єднатися з основними загонами повстанців.

Свідок четвертий: Іван Гонта осоромив честь і гідність польських полковників, пропонуючи їм добровільно залишити його загін. Так, на козацькій раді було заявлено шляхті: «*Можете, панове, їхати геть, ми не потребуємо вашої присутності, радимо вам: тікайте, якщо хочете залишитися живим; в іншому разі загинете, коли не від руки гайдамаки, то від нашої!*»

Свідок п'ятий: Сотник безжалісно чинив самосуд над мирним населенням міста, навіть жінок та дітей шляхтичів було страчено за його наказом. Подейкують, що він зарізав двох своїх малолітніх синів, бо ті перебували під впливом матері-католички і навчалися у василіанській школі. Під час «уманської різанини», як засвідчують тогочасні джерела, жертвами стали 8,5 тисяч чол., яких було безжалісно знищено. Сам Залізник під час слідства зізнався, що у час розправи над шляхтою «було тисячі дві чоловік поколото».

Прокурор: Ваша честь, наведені свідчення і докази обґрунтовано доводять, що сотник Іван Гонта є дійсно безжалісний та підступний зрадник, дії якого не можуть бути виправданими судом історії. Його ім'я не може бути вписане у славетні аннали історії, а має бути піддане історичному забуттю. Прошу присяжних бути об'єктивними при прийнятті рішення щодо виправдання сотника Івана Гонти, який, поправши людські та християнські закони, вчинив зраду та порушив одну з головних Божих заповідей: «Не вбий!»

Суддя: Суд історії має бути справедливим і об'єктивним, а тому до слова ми запрошуємо адвоката, надавши йому можливість виступити на захист свого підзахисного.

Адвокат: Насамперед треба сказати, що, шановні присяжні, не слід переносити сучасні уявлення про моральні цінності на ті давномі-

нулі часи, коли моральні правила і норми були дещо іншими, ніж у наступні епохи. На катування й езекуції, повішення й четвертування повсталий народ відповідав тим же — фізичним знищенням представників панівних станів. Правда була на боці М. Залізняка й І. Гонти — народні маси добре розуміли це і цінували своїх провідників за непримиренність до гнобителів. Та розправ повстанців немає потреби перебільшувати.

При зображенні гайдамацького повстання польсько-шляхетська історіографія найбільше вдавалася до фальсифікацій. Які лише нісенітниця не містилися на сторінках мемуарів, публіцистичних і художніх творів! Повідомлялося про десятки тисяч убитих, про так звані звірства українського кровожерного мужика тощо. Справедлива боротьба козацько-селянських мас характеризувалася як розбійницький рух,

а повстання 1768 р. — як «Уманська різанина». Що ж насправді трапилось? Чи таким вже зрадником, людиною без совісті, честі та гідності постає сотник Іван Гонта? Щоб відповісти на ці та інші запитання прошу, ваша честь, вислухати свідків захисту.

Свідки захисту.

Свідок перший: Гонта сам був син селянина й зробив добру кар'єру на службі в народній міліції в графа Потоцького. Про відмінну службу сотника, його професійні якості та моральні чесноти свідчить той факт, що на службі у графа Потоцького він перебував десять років, командує сотнею, й за свою відмінну службу дістав від графа два села, які давали йому великий прибуток. Він став ніби зовсім шляхтичем, зв'язаним своїми службовими й економічними інтересами з шляхетською верствою. В записках сучасниці уманських подій, Вероніки Кребс, знаходимо характеристику сотника: «*Гонта був красивий та видний чоловік... виховання його було таким, що його можна було б вважати за шляхтича*».

Свідок другий: Коли рознеслася чутка про повстання й про криваві успіхи гайдамаків, Умань наповнилася втікачами — шляхтою та євреями. Губернатор Умані Младанович вислав сотника з козацькою міліцією проти гайдамацького загону. Але начальник міліції ра-

Іван Гонта

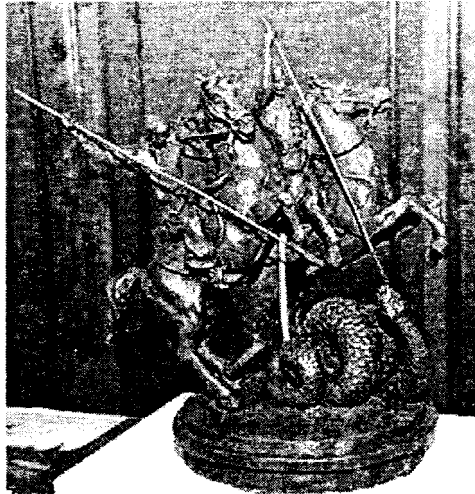
зом зі своїм відділом перейшов на бік повстанців і разом з ними рушив на Умань. Що було мотивом такого вчинку? Безперечно — не якісь особисті чи матеріальні інтереси. Уманський сотник в ході перемовин із ватажком гайдамаків переконався, що М.Залізняка почав повстання в ім'я народних ідеалів: визволення з кріпацької неволі, відновлення козаччини й оборони православної віри. Через те Іван Гонти признав за свій обов'язок приєднатися до народної справи.

Свідок третій: Після зайняття гайдамаками Соколовки, до містечка підступила і уманська міліція; вірогідніше за все, саме тут і відбулися перші перемовини між Залізником та Гонтою. Про небажання козаків воювати з гайдамаками свідчить відсутність нічної варти під час ночівлі козаків неподалік від табору повсталих. До того ж, ініціативу Івана Гонти об'єднатися з Максимом Залізником підтримав також і сотник Уласенко. А щодо вірності козаків полковникові Обуху взагалі можна не говорити, тому що авторитетом для них був саме сотник Іван Гонти, про що добре знав і сам полковник.

Свідок четвертий: Те, що сотниками було запропоновано полковникам-шляхтичам залишити козачий табір, лише засвідчує про благородність Івана Гонти, адже, по суті, він врятував цим військовикам життя. Козакам теж надавалося право вільного виходу з табору. Тому звинувачувати сотника в осоромленні честі і гідності польських полковників не доречно.

Свідок п'ятий: Приймавши до уваги склад оволодівшого Уманню ополчення і відношення до нього Івана Гонти, ми не можемо звинувачувати сотника особисто в тій кривавій різанині, до якої дійшло в ході повстання. Маса народу, яка заповнила Умань, складалася з селян-втікачів з усієї південної Київщини. Ці селяни, перебуваючи довго в кріпосній залежності, роздратовані недавніми подіями, пов'язаними з утворенням в Барі антикоролівської шляхетської конфедерації внаслідок чого православні зазнали нових утисків і переслідвань, являли собою озлоблену юрбу, яка була неспроможна стримувати власних емоцій та

виконувати вказівки своїх ватажків. До того ж, яким би популярним не був уманський сотник, його вплив обмежувався лише межами Уманщини, а для більшості селян він був людиною чужою і в цьому середовищі авторитета не мав. Керувати рухом, стримувати почуття народної помсти він не мав можливості, тому на ньому не може лежати відповідальність за загальний перебіг подій.

Макет пам'ятника
Гонти і Залізнику

Для того, щоб в'яснити особистий характер дій уманського сотника, подивимося, на які факти вказують його вороги. Найбільш ворожий до Івана Гонти із всіх мемуаристів, Павло Младанович приписує йому особисто два вбивства: касира Рогашевського і своєї тітки Констанції Янкевичевої, але в першому випадку автор суперечить сам собі, так як він повідомляє наказ сотника про те, щоб помилувати сім'ю Рогашевського; відносно ж Констанції Янкевичевої, то сестра Младановича як безпосередній свідок її смерті повідомляє, що тітка була

вбита невідомим селянином в той час, коли її разом з іншими жінками супроводжували до церкви за наказом самого ж сотника. Крім цих заплутаних спогадів, ніхто з мемуаристів не приводить жодного свідчення про вчинені сотником вбивства чи навіть проголошений ним смертний вирок.

Бажаючи захистити жінок та дітей, Іван Гонти наказав відвести їх до церкви, де священник прочитав над ними молитву та окропив їх водою, після чого натопту було сказано, що ця група людей прийняла хрещення за православним обрядом. Хлопчика Павла Младановича, майбутнього мемуариста, ватажок поручив під захист козакові Шилу, котрий його оберігав декілька днів і всім пояснював, що то лядська дитина, якій подарував життя сам Гонти. Коли різанина припинилася, то сотник наказав вивести на вулицю всіх, що переховувалися під час погрому, і кожному пообіцяв безпеку життя.

Адвокат: Звертаю увагу шановного суду та його присяжних, що дії уманського сотника, народного ватажка І. Гонти виявилися набагато людянішими і моральнішими, ніж нічим не

обмежена сваволя шляхти, яка залила селянською і козацькою кров'ю усю Правобережну Україну. Зі спогадів сучасників тих подій та безпристрасних повідомлень документальних джерел вимальовуються страхітливі картини розправи шляхти над тисячами кріпаків, єдиною провиною яких було тільки те, що вони набралися сміливості підняти голос на захист елементарних людських прав. Наведемо лише окремі свідчення очевидців.

Шляхтич Тучапський: «Тоді карали і вбивали гайдамаків як кому заманеться: відсікали голови, руку чи ногу, вішали, забивали різками. Свідками цих страт були Кам'янець, Львів — там повішено 200 гультіпак, Кременець, Вінниця, Житомир, Лeticів та інші міста, де страчували групами по 5-8 чоловік».

Воєначальник Браницький: «Місцеві пани... увесь час наполягають, радячи без милосердя четвертувати, спалювати, саджати на палю, вішати, тільки і чую від них: карай, розіпни!».

В цілому, як згадувалося в літературі, різних покарань на Правобережжі зазнало близько 30 тис. чоловік.

Жорстокістю репресій, безперечно, відзначалися шляхетські судилища у Кодні й Серббах. Саме в Серббах стратили І. Гонту. В присутності польського панства, охопленого жадобою крові, трибунал виніс вирок: четвертувати протягом двох тижнів. Каткування І. Гонти розпочалися 14 липня 1768 р. Описуючи перші години страти, очевидець цих подій шляхтич Я. Дуклан-Охотський змушений був визнати надзвичайну мужність і стійкість народного ватажка. За його словами, Гонта вийшов на страту з обличчям спокійним і веселим, немов ішов до кума на хрестини. Кат здер з нього смугу шкіри, кров бризнула, але обличчя гайдамаки не здригнулося; здерли нову смугу шкіри, і тоді Гонта мовив: «Ото казали, що болітиме, а насправді ніскільки не болить». Шляхта розгубилася. Боячись заразливого прикладу І. Гонти, гетьман К. Браницький наказав негайно стягти голову народному героєві.

Отже, ваша честь, шановні присяжні, наведені свідчення та історичні факти, красномовно доводять, що сотник Іван Гонта не був якоюсь мстивою людиною, яка, забувши людські та Божі закони, прагнула лише крові своїх кривних ворогів, а був тим історичним діячем, який зумів піднятися вище своїх вузько соціальних інтересів, свого особистого благополуччя, виступивши за інтереси народу, віддавши найцін-

ніше, що є у людини — своє власне життя. І тому суд історії має виправдати Івана Гонту та вписати золотими літерами його ім'я на скрижалі історії України як славетного борця за волю народу, за славу України, як приклад самовідданого служіння народу, Батьківщині для майбутніх молодих поколінь, а також і нинішніх політиків.

Коло присяжних:

— Вислухавши свідків обвинувачення та свідків захисту, ми прийшли до наступних висновків:

— *По-перше*, Іван Гонта був освіченою людиною і чесно заслужив повагу та авторитет не тільки серед козаків, але навіть у самого магната С.Потоцького, проте сотник завжди залишався на боці простого українського народу — це одна з обставин, яку суд повинен урахувати в першу чергу;

— *По-друге*, вся діяльність сотника була спрямована на покращення становища українського народу;

— *По-третє*, Іван Гонта, очолюючи сотню козаків, керувався демократичними принципами, дозволяв козакам вільно обирати, за кого їм слід воювати і чії інтереси відстоювати;

— *По-четверте*, з військовим керівництвом за будь-яких обставин І.Гонта повожився чемно;

— *По-п'яте*, сотник дотримувався гуманних настанов, з повагою ставився навіть до власних ворогів, неодноразово рятуючи їм життя.

І тому, відповідаючи на запитання про провину сотника І.Гонти, ми маємо стверджувати: час, який минув з моменту повстання, історична пам'ять народу засвідчують, що Іван Гонта справедливо є визнаним борцем за кращу долю народу, вірним сином нашої Батьківщини — України. Суд історії, засуджуючи жорстокості часу, виправдовує одного з лідерів народного руху Коліївщина — сотника Івана Гонту.

Суддя: Вислухавши свідків захисту і обвинувачення, а також прийнявши до уваги думку присяжних, суд історії постановляє: «Вважати незаперечним те, що Іван Гонта є визначним діячем національно-визвольної боротьби українського народу».

III. Підсумок уроку.

Учитель підводить підсумок уроку, аналізує, чи була досягнута мета уроку — з'ясування історичного значення діяльності Івана Гонти, оцінює діяльність учнів.

IV. Домашнє завдання.

1. Скласти історичний портрет Івана Гонти.
2. Від імені учасника повстання скласти історичне есе-мініатюру на тему: «Християнські чесноти Івана Гонти».
3. Подумайте, хто з історичних діячів, на ваш погляд, за своєю діяльністю був схожий на Івана Гонту? Відповідь обґрунтуйте.